C. DEL PARE SALLARÈS, 123 08201 SABADELL
Tel. 937268206 - 650950664 jmmasague@coac.cat

ESGLÉSIA DE SANT LLORENÇ SAVALL, LA SEVA ARQUITECTURA I UNA MICA D'HISTÒRIA.

Una mica d'història:

L'actual església de Sant Llorenç Savall es va acabar de construir cap a final del segle XVIII, quan el vicari general del bisbat de Barcelona va donar llicència per celebrar la benedicció del nou temple, el 19 de novembre del 1771, (Vall 1991); tanmateix, però, l'origen d'aquest temple és força més antic, encara que d'aquest no en queda, pel que sembla, res.

1. Vista general de l'església de Sant Llorenç Savall amb el comunidor al primer pla i el campanar al darrere. Fot. josep m masagué.

L'origen és medieval segons podem conèixer pels documents que ens han arribat fins a nosaltres, el primer que es coneix és del segle X i correspon a una venda de terres situades a Llassera, "*Et est in comitatum Barchilonensis in termino Terracensis in Lacera prope Sancto Laurencio*" , l'any 956, venda que fan Gotman i la seva dóna Geldrigan a Argemir, prevere. Aquesta venda ja ens podria indicar l'existència d'un lloc o edifici sagrat en el lloc de Lassera. Més tard, l'any 993, ja se cita indirectament la parròquia de Llassera, quan el comte Ramon Borrell I de Barcelona i Osona ven a Riculf, la parròquia de Sant Martí de Mura, un dels límits de la qual és la parròquia de Llassera, (Valls, Vicens 2010).

Ja en el segle XI, ens trobem que l'any 1010, un prevere de Sant Llorenç de la Vall, Radolf, "*Ego Radulfus presbiter de Sancti Laurencii de ipsa Valle*", dóna a Ermumir i a la seva mare Fruiló, unes terres amb cases, corts, un colomar, trull, etc, que és, "*in comitatum Barquinona in termine Lacaria in locum Savinnana*".

Durant aquest segle, l'església de Sant Llorenç Savall va ser receptora de moltes donacions provinents de testaments que feien persones residents, o amb propietats, a la zona, segons podem llegir en la documentació recopilada en el Diplomatari de Sant Llorenç del Munt, del qual en va transcriure en Pere Puig, la part dels segles X i XI, (Puig, 1995), també hem de pensar que no hi són totes les que deuria rebre sinó que només hi ha les que la documentació de les quals s'ha conservat i que corresponen, pràcticament, a les que compartia la donació amb el monestir del Munt, on els monjos sí que guardaven molt meticulosament totes les transaccions patrimonials que duien a terme.

Per aquest diplomatari sabem que l'any 1047 una dona, anomenada Adaleda, fa testament en el qual deixa un mancús a Sant Pere de Roma, a Santa Maria del Puig, a Sant Miquel del Fai i a la Canonja de la Santa Creu i Santa Eulàlia; propietats i bestiar al mo-

2. Façana de migdia on podem observar una de les característiques d'aquest moment, una gran austeritat i sense transmetre a l'exterior les funcions interiors. Fot. josep m masagué.

nestir de Sant Llorenç del Munt i als seus tres fills; i finalment a Sant Llorenç Savall, "*Et concedo a Sancti Laurentii de ipsa Valle ipsas meas vineas quod abeo in Saviniana*". També dóna a Ermumir, fill de Seniofred, unes terres i vinyes que té al mateix lloc de Savinyana i un cup i una tina que té a Vallcàrcara.

4. Façana principal a llevant. Fot. josep m masagué.

3. Façana de tramuntana. S'hi veu a primer terme, sobre la teulada, la part superior dels contraforts, al darrere el campanar i a continuació el ràfec de la teulada que cobreix els contraforts. Fot. josep m masagué.

L'edifici romànic devia ser en construcció quan, l'any 1049, Ermumir, en motiu d'un viatge que decideix fer a Roma i en previsió de que pogués morir durant aquest viatge, va fer testament on, entre altres deixes, va destinar un mancús a l'obra de "*Sancti Laurenti de ipsa Val*". Deu mesos més tard, el juliol de l'any 1050, una altra dona, Fruiló, fa un testament sacramental davant l'altar dedicat al Papa Sant Climent de Sant Llorenç Savall, "*est in ecclesia Sancti Laurencii in comitato Barchilonense in Lazaria in locum Salles*", que, entre altres deixes fetes a altres llocs, deixa un porc pel cementiri de Sant Llorenç Savall.

Gerbert Bonuç, en el testament que fa l'any 1065, dóna a Sant Llorenç, les vinyes que té a Savinyana i les que té Ermumir Seniofred. També vol que es vengui la seva esclava mora i entregar la meitat del seu preu pel pòrtic de Sant Llorenç, "*et vindere faciant ipsa mea sarracena et de ipsum precium dare faciant ipsa meditate ad ipso porticho de Sancti Laurencii de ipsa Valle*".

El 1066, Sendred Sunyer va fer testament abans de marxar a Roma, per aquest motiu va repartir tots els béns que tenia. A l'església de Sant Llorenç l'hi va donar un bou, un sou i vuit denaris, per la construcció

5. Façana de ponent. Hi podem observar la complexitat d'aquesta façana. A primer terme s'hi pot veure l'aparell del mur fet de filades horitzontals de clara ascendència medieval. Fot. josep m masagué.

d'un pòrtic, "*et concedo ad Sancti Laurentii de ipsa Valle in ipsa opera de ipso porticho boue / marciolo quod ego emi de Guidelle de Costa*" .

Un altre testament, de l'any 1087, en Ramon fa les seves deixes i a Sant Llorenç li dóna uns masos i terres i també li dóna un calze de plata, "*Et concedo ad Sanctum Laurencium de Valle Lacaria ipsum meum ...., ut fiat facitum calicem de plata ad opus iamdicto Sancti Laurencio*".

En un document de l'any 1088, torna a sortir, Sant Llorenç, amb la titularitat explícita de parròquia, "*In ipsa parrocia de Sancti Laurencii de Lacera*".

Un altre personatge, en Bernat Guifred, fa testament l'any 1093, amb el qual llega a Sant Llorenç "*et ad Sancti Laurenci de ipsa Val migera una de ordii, quartera de triticum de ipso ...*" , Aquest document té una conservació molt deficient i no permet llegir-ne més detalls.

(*Els documents corresponents als segles X i XI, s'han tret de Puig, 1995, excepte els que indiquen una altra procedència*).

A la documentació el nom varia molt poc però, en el 1116, també surt amb el nom de "*sa vall*" (Mas 1906-1921).

L'any 1334, en Guillem de Sant Pere fa una deixa als altars de Sant Climent i Sant Miquel, que, si el de Sant Climent ja era documentat des del 1052, en aquesta deixa es documenta un nou altar, el de Sant Miquel, (Vall 1991). Més tard, l'any 1498, se'n documenta un altre dedicat a Santa Maria, (Mas 1906-1921).

Al segle XVIII, Sant Llorenç havia doblat el nombre d'habitants, passà dels 260 que tenia en el fogatge del 1553 als 553 que es compten en el cens de Floridablanca del 1787. Segurament aquest augment de població juntament amb les noves directrius litúrgiques motivaren la construcció d'un nou edifici en substitució del vell, d'aquesta manera, el 19 de novembre del 1771, el vicari general va donar llicència per celebrar la benedicció del temple, (Vall 1991). També hi degué influir un possible mal estat de l'edifici existent després d'haver patit les guerres, el bandolerisme i la pesta negra del segle XVII – mal segle per Catalunya-. (Valls, Vicens, 2010).

Durant la insurrecció carlina, l'any 1834, es creà la Companyia de Seguretat Pública de Sant Llorenç Savall, que decidí fortificar l'església i la casa del costat,

6. Façana de ponent. A primer terme el cos lateral on hi ha la sagristia i el santíssim. Fot. josep m masagué.

7. Postal del retaule de l'altar Major neoclàssic.

8. Fotografia de l'altar Major, del 1939. Autor desconegut.

can Borrell, que connectaren mitjançant un túnel, per defensar-se dels possibles atacs dels revoltats, (Valls, Vicens, 2010).

Les últimes reformes documentades són dels anys 1860-1868, amb el rector Josep Miró, el qual va treure el cementiri, que llavors era situat, com era usual, a l'entorn de l'edifici, i també traslladà l'entrada, que era a la façana de migdia, a l'emplaçament actual per poder construir-hi la capella del Santíssim.

L'altar major fou remodelat diverses vegades: el 1932 es canvià el retaule neoclàssic existent per un de nou, que fou cremat el 1936, per un grup de milicians que segons sembla procedien de Rubí. El 10 d'agost del 1939, diada de Sant Llorenç fou inaugurada la restauració de l'església, amb un nou altar, ara sense retaule, només amb la imatge de Sant Llorenç col·locada sobre una mènsula fixada en el mur frontal de l'absis. De tota manera aquesta restauració no es completà fins el 1945, quan es va remodelar la façana i es va construir la coberta actual del campanar. El 1959, es va adaptar l'espai del presbiteri a les noves directrius litúrgiques i es va fer la nova decoració de l'absis amb els murals d'en Fidel Trias Pagès.

Mentrestant, el 16 de març 1958, la parròquia va passar a dependre del bisbat de Vic, ja que fins aquesta data depenia del de Barcelona.

L'any 1989 es van haver de reparar les cobertes a causa de l'activitat sempre callada i silenciosa dels tèrmits.

9. Altar Major actual. Fot. josep m masagué.

L'arquitectura:

L'església de Sant Llorenç Savall és un ampli edifici de planta rectangular, de tipologia basilical, constituït per tres naus, de les quals la central és força més ampla i alta que les laterals. La planta no és del tot regular sinó que té una forma lleugerament trapezoïdal, tanmateix, aquesta planta constitueix l'esquema bàsic de la composició de l'edifici. Dins d'aquest rectangle hi ha tots els elements bàsics, tant a nivell funcional com a nivell estructural, que conformen el temple, seguint amb força fidelitat els esquemes que venien determinats pel barroc, d'aquesta manera, s'hi distribueixen les tres naus, amb la central encapçalada per un absis rectangular, que és flanquejat per dues sagristies, que completen l'amplada del rectangle bàsic.

A nivell estructural també es respecta aquest marc d'una manera molt escrupolosa, quan situen les naus laterals i capelles dins la llargada dels contraforts, de manera que, aquests, no són visibles per fora de l'edifici, remarcant la forma cúbica, de caixa, d'aquestes construccions. Els contraforts eren imprescindibles per aguantar les empentes horitzontals que generava la volta de canó seguit de la nau central. L'absis és situat al costat de ponent. Aquest és potser l'únic element

10. Restes de l'arrancada de la cúpula de l'antic baptisteri avui desapareguda. Fot. josep m masagué.

que trenca aquest marc en sobresortir 56 centímetres del marc general i encara més quan, en una de les últimes remodelacions que hi van fer, van construir un cos volat de planta triangular, sostingut per uns arquets que arrenquen d'unes mènsules, tot en pedra. Hom va reutilitzar unes pilastres o brancals de porta a la part baixa de les dues cantoneres que es formen en sobresortir l'absis.

Adossades al costat de migdia hi ha la capella del santíssim de planta trapezoïdal irregular, i una petita ca-

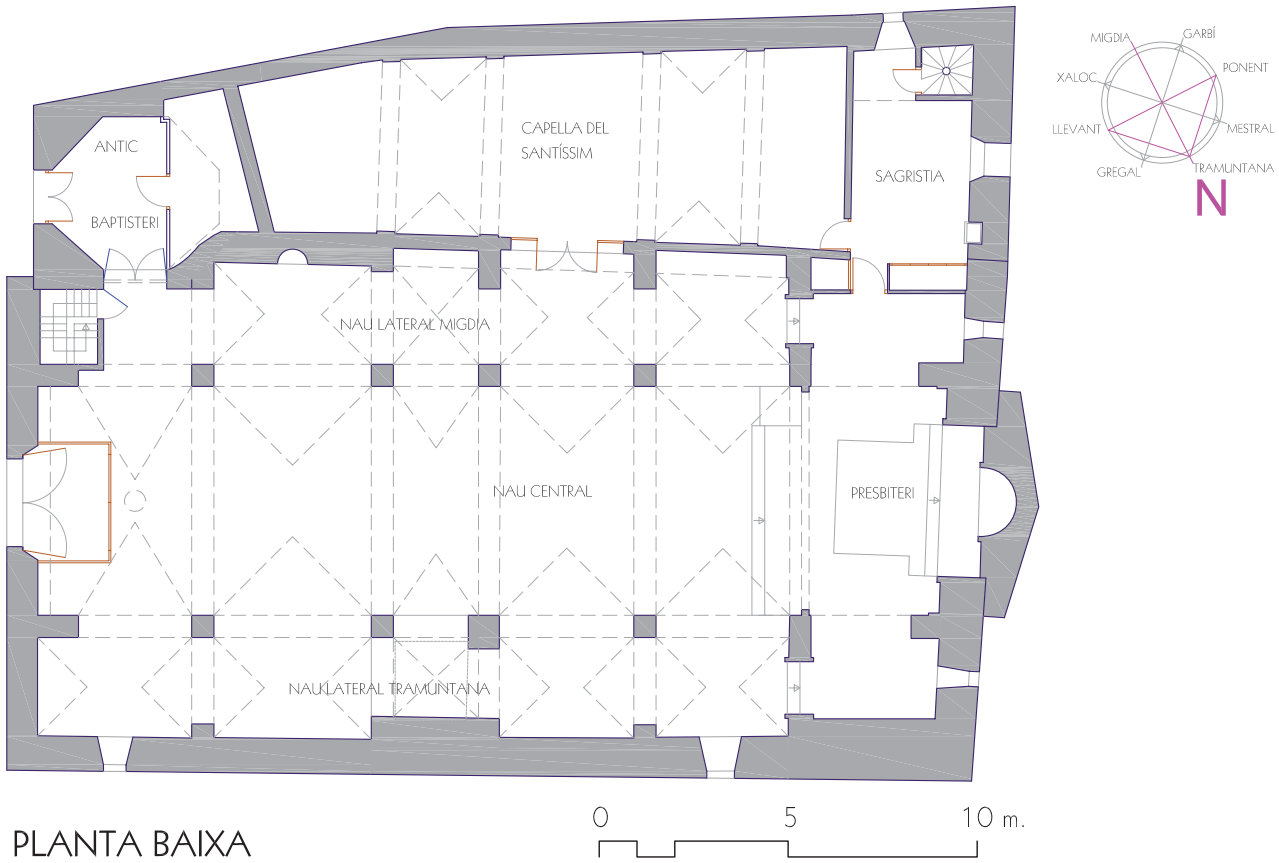

PLANTA BAIXA

Figura 1. Planta general de l'església. Autor. josep m masagué.

11. Interior nau central a partir del 1959. Fot. josep m masagué.

12. Interior de la nau central, mirant cap a l'entrada. Fot. josep m masagué.

pella de planta octogonal amb cúpula, situada a continuació de l'anterior, pel costat de llevant. Aquesta última constituïa el baptisteri, però avui és molt transformada i utilitzada com a accés per a persones amb discapacitat. De tota manera, encara avui es poden veure les restes de l'estructura i ornamentació de la cúpula que havia tingut.

De la mateixa manera que passa en altres edificis d'aquesta època, aquest també presenta, malgrat la importància que tenia la simetria en la construcció dels edificis barrocs, una asimetria remarcable que es fa evident a la façana, però que ve donat pel descentrament de la nau central respecte de l'eix de simetria longitudinal. Hem de pensar que aquesta desviació va

13. Nau lateral de migdia. Fot. josep m masagué.

14. Nau lateral de tramuntana. Fot. josep m masagué.

15. Nau central. Volta amb llunetes i arcs faixons que ens marquen els diferents trams. Fot. josep m masagué.

16. Nau lateral de tramuntana. Detall de la volta per aresta. Fot. josep m masagué.

ser provocada per construccions preexistents, com ara el campanar que marca el límit d'un dels costats i el desnivell de migdia que ens marca el de l'altra costat. També podria ser que la capella, de planta octogonal amb cúpula, que hi ha just a l'esquerra de l'entrada fos un altre dels entrebancs en que els constructors del nostre edifici es van trobar i no van saber resoldre satisfactòriament. Amb tot es fa molt difícil poder-ho concretar amb més precisió donat l'estat de la capella i les transformacions que ha sofert al llarg del temps.

17. Nau lateral de migdia. Detall de les voltes. Fot. josep m masagué.

La nau central és completament rectangular i és coberta per una volta de canó seguit amb llunetes que arrenca d'una motllura mixtilínia volada. La nau lateral de tramuntana també és rectangular, però la de migdia és trapezoïdal. Les cobertes d'aquestes dues naus són voltes per aresta que s'adapten a les mesures de les plantes, que venen definides per les diferents separacions dels contraforts. Aquests, a més a més, de contrarestar les empentes de la volta de la nau central, ens formen també, els espais necessaris per allotjar les capelles de forma que no interfereixin l'espai de la nau central, i que, a més a més, en ser perforats amb arcades ens donen les dues naus laterals de l'edifici. Per sobre d'aquestes voltes hi ha la teulada, la qual unifica les alçades de les tres naus en tant sols dos vessants. Només a la nau lateral de tramuntana es mostra, a partir del campanar, la diferència de l'alçada entre les naus deixant veure per sobre de la lateral els contraforts. Sota les teulades de les naus laterals es creen uns espais que s'utilitzen per als mals endreços, però que alhora també permeten accedir, pel costat de migdia,

18. Interior de la capella del santíssim. Fot. josep m masagué.

al comunidor i, pel de tramuntana, al campanar.

Les tres naus estan separades per pilars quadrats i arcs de mig punt, que aguanten els murs de la nau central que s'eleven per sobre de les naus laterals.

Interiorment la nau és compartimentada en cinc trams que són separats mitjançant arcs faixons que continuen verticalment en forma de pilastres, poc sortides del mur, que s'acaben en unes cartel·les llises i allargades que se situen per sobre dels capitells dels pilars. L'absis constitueix un sisè tram però sense llunetes. Els trams no són uniformes sinó que tenen diferent llargada: els dos primers, des de l'entrada a l'edifici, són pràcticament iguals, amb una llargada de 4,70 m.; el que hi ha a continuació és molt més curt, fa només 2,80 m.; els dos últims i l'absis fan 4,10 m. Aquesta compartimentació coincideix amb la situació dels contraforts, la separació dels quals ve condicionada principalment per la preexistència del campanar i segurament per altres construccions que devien limitar la llargada pel costat de ponent. El campanar marca la llargada del tram sobre el qual és erigit per un condicionament estructural i la dels tres trams de ponent per la limitació, o de la propietat en aquell costat, o l'existència d'altres construccions per aquella banda. Les naus laterals repeteixen la mateixa compartimentació i es formen al perforar els contraforts mitjançant uns arcs que arrenquen dels pilars que les separen de la nau central i de les pilastres que es formen amb l'altre extrem del contrafort.

Les mesures interiors d'aquesta església són generoses, amb una llargada de 24 metres i una amplada de 12,40 metres, suficients per acollir la població que tenia Sant Llorenç en aquells temps. Les tres naus tenen la mateixa llargada, 19,60 m.; la nau central fa 6 m. d'amplada i les laterals uns 2,5 m. de mitjana; les alçades són de 10 i 5 metres respectivament. L'absis té una fondària de 4,10 m. amb la mateixa amplada i alçada que la nau, tot i que té el paviment més elevat respecte al de la nau.

L'interior d'aquest edifici és poc il·luminat -trenca les orientacions donades en el concili de Trento en que s'aconsellava que els edificis pel culte fossin amples i ben il·luminats-: només té dues finestres a la façana de tramuntana i la rosassa a la de llevant, que ens donen

19. Conjunt d'arcades que es recolzen en un pilar. Fot. josep m masagué.

20. Detall d'un dels capitells que coronen els pilars. Fot. josep m masagué.

una llum lúgubre que, tot i que permet bellugar-te per dins, no és suficient per realitzar-hi les funcions litúrgiques. És cosa estranya ja que la solució de les llunetes a la volta de canó és precisament per poder obrir finestres per sobre de les teulades de les naus laterals i que, en el nostre edifici, no hi són ni s'hi veuen senyals de que en algun moment n'hi hagués hagut.

Els murs de l'edifici són construïts amb paredat comú, tipus de mur fet amb pedra de totes les mides i formes que es posa sense cap ordre barrejada amb molt morter de calç. La construcció dels murs és mitjançant la utilització d'encofrats per sostenir el material fins que ha pres prou consistència per aguantar-se sol. De tota manera podem veure, pel costat de fora i a la façana de ponent, un petit pany de mur on la pedra és més regular, té una forma propera a un paral·lelepípede, poc regular, amb un treball de talla molt poc esmerat, només la suficient per tal d'aplanar la cara que forma el parament del mur i d'aquesta manera estalviar morter del revestiment. En aquest pany la pedra és disposada en filades horitzontals força regulars. Aquest és un aparell que es realitzava durant l'època medieval i podria correspondre a una resta d'un edifici anterior.

La separació de les naus és amb arcades de mig punt que descansen sobre uns pilars quadrats, els quals tenen les arestes del fust bisellades. Són fets amb carreus de pedra ben treballada, uns són de pedra calcària de color gris i els altres de pedra sorrenca de color vermell. N'hi ha un, sota el campanar, en l'angle de la banda de l'absis, que és força més ample que els altres, bastit de pedra de paredar amb la cara vista força retocada i amb les arestes del fust bisellades de forma molt rústega. El fust, dels pilars, s'alça sobre una base i és coronat per un capitell. La base és un paral·lelepípede que s'acaba superiorment amb una motllura constituïda per un tor, un filet i un cavet invers. El capitell és constituït per diverses motllures, per la part de sota s'inicia amb un filet i un astràgal, després d'un tram recte, o platabanda, arrenca una gola dreta, un filet, un quart bossell dret i acaba amb un filet dret. Aquests capitells són una reinterpretació dels estils clàssics grecs, en aquest cas una reinterpretació del dòric, que és el que s'adopta normalment per ornamentar els edificis religiosos durant aquesta època.

Els murs de la nau central són acabats amb una motllura que dóna la volta a tot el perímetre interior de la nau per sota de la volta, excepte els dos trams de l'extrem de l'absis i el del cor. Aquesta motllura és gran, fa 32 cms d'alçada i 30,5 de volada i és constituïda començant per sota, per un taló, una platabanda, un filet, una gola dreta, un llistell i un tor invers. La cornisa dels dos trams de la banda de l'absis van ser retirats en l'ultima remodelació de l'absis, quan també, van eliminar les dues llunetes del tram de l'absis per fer la nova decoració amb les pintures murals.

21. Arcades que separen la nau central i la de tramuntana. Foto. josep m masagué.

22. Detall de la cornisa en la trobada amb les pilastres, a dalt del cor. Fot. josep m masagué.

L'exterior d'aquest edifici és molt auster, els paraments són llisos sense cap tipus d'ornamentació, només la façana principal juga amb un monumentalisme, no mancat de sobrietat espartana, que transfereix al coronament tota funció decorativa. El coronament és format per un acabat mixtilini que, mitjançant les corbes, unifica les diferents alçades de les cobertes que amaga. De tota manera s'ha de remarcar l'asimetria evident provocada per l'existència del baptisteri a l'esquerra però que, el dissenyador, va saber resoldre correctament. Aquesta façana és plana i llisa, només es marquen els carreus de les cantoneres i els del portal i, evidentment, els del coronament que és constituït per una testera mixtilínia de formes rectes i curvilínies, còncaves i convexes, acabada amb una potent cornisa motllurada que vola respecte el parament de la façana.

El campanar:

Sobre el tram central de la nau lateral de tramuntana, el que és més estret, s'hi alça un esvelt campanar de torre, de planta quadrada i quatre plantes per sobre de la volta de la nau lateral, la primera és ocupada per una escala d'obra, feta de maó sobre una volta a la catalana; en aquesta planta hi ha una obertura que permet accedir a les teulades; la de sobre és cega i hi ha una cambra amb la maquinària del rellotge mecànic anterior a l'actual i una escala molt dreta de fusta que facilita la pujada a la planta de sobre; aquesta és l'única que té obertures, una a cada cara, excepte a la de migdia que en són dues. Aquestes finestres són estretes i llargues acabades amb un arc apuntat, més evident en la cara de les dues finestres. La coberta és

24. Alçat de llevant del campanar. Fot. josep m masagué.

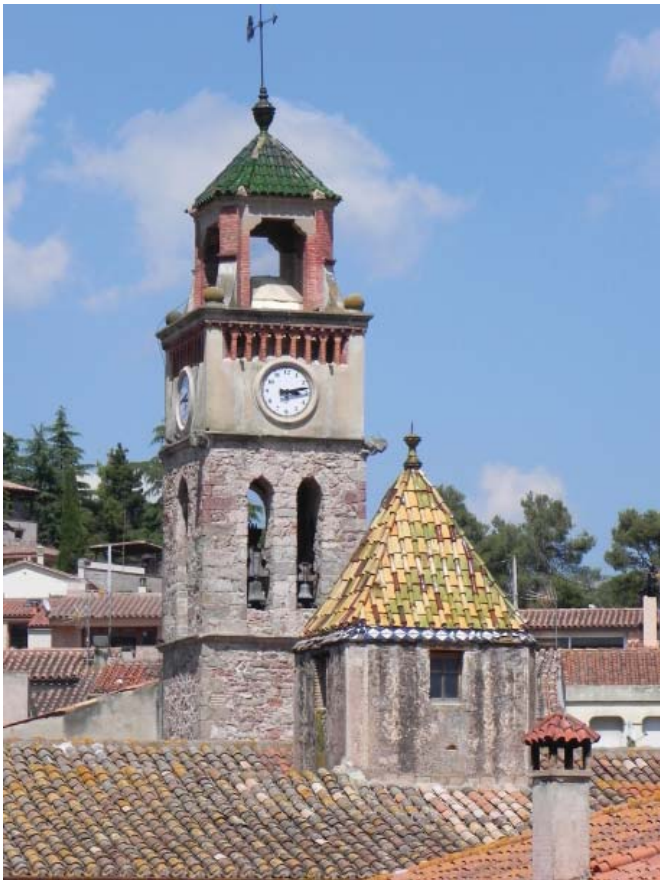

23. El campanar i el comunidor vistos des de la carretera de Prats. Fot. josep m masagué.

25. Volta de creueria amb els nervis motllurats de la planta de les campanes. Fot. josep m masagué.

26. Detall de gàrgola que representa a un bou amb un cap molt gros. Fot. josep m masagué.

27. Detall d'una altra gàrgola que representa a una au, tant pot ser una àguila com un mussol, la degradació no permet precisar més. Fot. josep m masagué.

una volta de creueria, de pedra, amb quatre nervis que parteixen de quatre culs de llàntia situades a als quatre angles de la planta. A aquesta planta és on hi ha campanes. A l'ultima planta, accessible mitjançant una escala metàl·lica molt dreta, només hi ha les esferes del rellotge, una a cada cara. La coberta és constituïda per una volta de racó de claustre amb quatre nervis molt sobresortits en els quatre angles que es creuen al centre. Sobre aquesta planta hi ha un cos no accessible que forma una coberta ornamental. Els murs d'aquest campanar són llisos fets amb pedra de paredar, només les cantoneres són realitzades amb carreus ben treballats que, a la planta de les finestres ho són totes les pilastres fins sota els arcs.

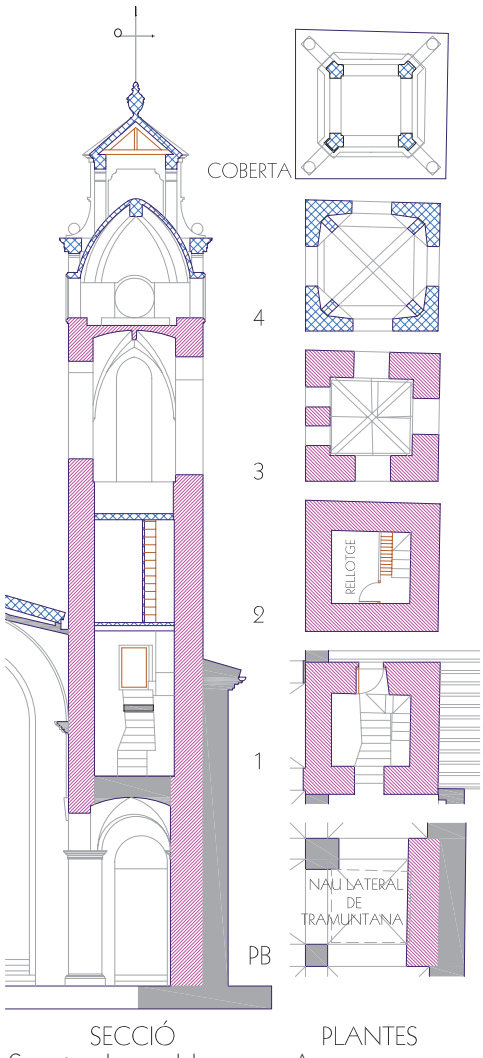

Figura 2. Secció i plantes del capanar. Autor. josep m masagué.

Aquesta torre és llisa però té dues cornises que ens marquen els nivells de les plantes. La primera se situa a la base de les finestres, on segurament hi hauria el sostre de fusta original, i la segona sobre la volta de la coberta. Aquesta última té en els quatre extrems unes gàrgoles angulars, una de les quals, la que se situa al costat de mestral, és trencada. La cornisa és una mot-llura formada per una gola.

28. Detall de la cornisa del campanar. Hi podem observar el deteriorament que presenta alguna part d'aquest element. Fot. josep m masagué.

El comunidor:

A la nau lateral del costat de migdia, i sobre el mateix tram, s'hi alça un cos format per una torre baixa de dues plantes i coberta piramidal. És de planta quadrada, la primera, sobre la mateixa volta de la nau lateral, és ocupada per l'escala d'accés a la segona, la qual és una sala amb quatre obertures, una a cada cara, dirigides als quatre punts cardinals. La coberta és una estructura de fusta recoberta amb teules envernissades que combina els colors, mel, verd i marró. Les teules són del tipus Romà, amb la canalera plana, com una "*tegulae*" i la cobertora tubular, com l'"*imbrex*" romà, tot i que són de dimensions força més reduïdes. La cobertura de teula és acabada superiorment amb un pinacle globular amb peu, fet de ceràmica envernissada de color verd i un acabat a la part inferior amb un curt ràfec revestit amb dues filades de rajola de la mitja vela, en blanc i blau. Els paraments d'aquest cos presenten encara restes d'un ornament fet a base de pintura o estuc que dibuixa formes ondulades de tipus floral i/o geomètric. Aquesta dependència correspon a un comunidor, aquest és un element que es va posar de moda a partir del segle XVI, la funció de la qual consistia en lloc cobert on fer les pregaries per evitar les tempestes que arruïnaven les collites, també s'havien utilitzat per foragitar les bruixes i altres esperits malignes, encara que la funció primordial era el calmar la tempesta i poder salvar la collita. Generalment se situava en un lloc elevat des del qual es pogués dominar bona part del terme, a vegades es col·locava en una

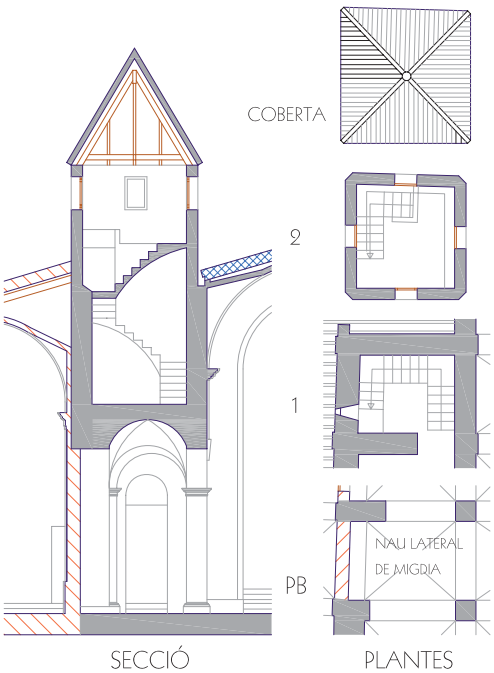

Figura 3. Secció i plantes del comunidor. Autor. josep m masagué.

29. Detall de la ornamentació de les parets del comunidor. Fot. josep m masagué.

de les plantes del campanar o es construïa una petita torre en un altre punt de l'edifici, com és en el nostre cas; però era usual situar-lo exempt a un extrem més o menys elevat del cementiri o en un altre indret que tingués una bona visibilitat, generalment dins la propietat de l'església.

Quan era exempt el constituïa una petita edificació en forma de porxo obert a quatre vents, on s'hi aixoplugava el sacerdot que comunia les tempestats i les pedregades .

En el campanar de Sabadell hi havia un comunidor, a la planta que hi ha sota la de les campanes i, en una de les finestres, hi havia una làpida que té gravada una inscripció, feta en llatí, amb evocacions del "Crec en Déu", juntament amb d'altres de caràcter exorcístic, que en Lluis Mas la va traduir de la següent manera:

"*Jesucrist Rei de la Glòria va venir en pau – Déu es va fer home – I el verb es va fer carn – Crist va néixer de Maria Verge – Crist entre tots anava en pau – Crist fou crucificat – Crist va morir – Crist va ressuscità – Crist va pujar al cel – Crist va vèncer – Crist impera – Crist reina – Crist ens defensa de tot llamp – Déu és amb nosaltres – 1738*"

És una pregaria popular que el comunidor resava en el ritual de comunir les tempestes.

Aquest ritual s'iniciava quan amenaçava el malt temps o una tempesta, moment en que el campaner tocava el toc se'n deia de "Bon Temps", – aquest és un toc que alternava els cops de les dues campanes més grans a un ritme compassat -, per estimular al poble a resar per aplacar el perill. Quan la tempesta ja es veia a sobre es tocava el toc de "Comunir" – aquest consistia en accelerar el ritme de les campanes progressiva-

ment fins que es feia molt insistent. Llavors el capellà, amb els escolans, sortia de l'església i anava al comunidor amb la veracreu i, des d'aquell emplaçament resava les oracions corresponents, a la pràctica, semblants a la de la làpida, per calmar el temps i evitar, d'aquesta manera, la tempesta i /o pedregada. Mentrestant els fidels en sentir el toc de comunir es tancava a casa i resava el rosari o el "Trisagi a la Santíssima Trinitat" i encenia unes espelmes, que havien estat beneïdes en el dia de la Candelera o amb ciris que haguessin estat en el monument durant el Dijous o Divendres Sant. Si aquest ritual tenia èxit, el campaner resseguia, amb el

30. Un altra detall de l'estucat que decorava les parets del comunidor. Fot. josep m masagué.

31. Detall de la coberta del comunidor. Fot. josep m masagué.

sac a coll i una mesura de "mig quartà" totes les eres i els molins del lloc per recollir la recompensa en el moment en què es recol·lectava la collita, pretesament, salvada per la pregària. (Mas 1963).

Cronologia:

La cronologia d'aquest edifici és complexa, ja que és el resultat de les diferents modificacions i ampliacions que s'hi ha anat fent en els transcurs dels més de 1000 anys d'història. No sembla que quedi gaire cosa del primer edifici que va donar recer als fidels del segle X i, si alguna cosa en pogués quedar, hauria de ser sota el paviment de l'església actual. Saber-ho, només és possible, si es realitza una intervenció arqueològica i, si aquesta inclou. tot l'entorn exterior, segurament també podríem conèixer l'abast del cementiri medieval. A la part de fora de la capçalera, al costat de la part sobresortida de l'absis, hi ha un petit pany de mur que podria ser datat entre els segles XII i XVI. S'ha de tenir en compte que el possible edifici romànic devia estar situat capiculat respecte al que tenim avui i l'entrada hagués estat pel mur de migdia, avui completament desaparegut. El mur de tramuntana sembla que pugui ser anterior a l'edifici actual, té una gruixària variable, d'1,60 m. en els trams que es corresponen amb l'absis actual i en el del campanar. El mur que uneix aquests dos també és més gruixut que el de la resta de l'edifici, té un gruix d' 1,10 m. davant els 0,90 m. de la resta. Aquestes irregularitats denuncien la preexistència d'estructures que s'aprofiten en el nou edifici i que, a la vegada, el dominen fent-li agafar formes que no són del tot ortodoxes. La possible existència d'estructures a la zona de la capçalera actual i les evidents de sota el campanar van forçar unes llargades dels trams de la nau que són diferents els de la part de la capçalera, 4,10 m., dels de la part de l'entrada, 4,70 m. El tram del campanar fa, 2,8 m. i ve forçat per l'existència d'aquest element, la construcció del qual l'hem de situar entre els segles XIV i XVI. Una altra irregularitat que ens indica l'existència d'un edifici anterior a l'actual és la que es dóna amb el baptisteri, que, tot i que no influeix en la llargada de la nau, sí que ens redueix l'amplada de la nau lateral en aquesta zona. Sembla, doncs, que el baptisteri ja fos construït al bastir el nou edifici. Tanmateix, les restes de la cúpula, que encara es poden observar, ens deuen indicar una construcció feta entre el segle XVI i XVII. L'existència d'aquesta capella-baptisteri juntament amb les estructures que hem descrit abans ens podria fer pensar que l'edifici anterior tenia unes mesures força semblants a les del que hi ha avui.

Les característiques de l'edifici actual ens situen a final del moviment del Barroc, considerant, de tota manera, l'allargament de la vigència dels estils que es dóna a Catalunya respecte dels països veïns. Tanmateix, aquesta cronologia ens concorda amb la data de la benedicció de l'any 1771. Com la majoria d'edificis fets en aquestes dates, el nostre es desmarca de l'exuberància del barroc per mostrar una gran austeritat, de manera que només utilitza els elements ornamentals imprescindibles per diferenciar les diferents jerarquies tant a nivell funcional com estructural. Aquest és un moment en que es produeix una gran renovació d'edificis religiosos a Catalunya.

La capella del Santíssim ens ve datada per les obres que es fan a final del segle XIX, quan treuen el cementiri per fer, precisament, aquesta ampliació. És en

aquesta obra quan traslladen el portal a l'emplaçament actual i aixequen les cobertes i façanes de les naus laterals per unificar-les amb la coberta de la nau central. Aquest fet va obligar a canviar el disseny de la façana, que segueix encara les línies generals del barroc ja passat, tot i que l'any 1945, van substituir-hi els elements ornamentals, cantoneres, cornisa i boles del coronament, així com la pedra del portal, a més a més, de posar-hi el sòcol i d'afegir-hi la teuladeta del portal; van unificar la façana de l'església amb la del la capella de l'esquerra, fins llavors ben diferenciades, encara que l'obertura, o reobertura, del portal d'aquesta capella s'ha fet molt recentment. També van fer l'esgrafiat de dalt de tot de la façana amb els dos àngels que sostenen la graella de SantLlorenç.

Pintures del presbiteri:

L'altar major va ser decorat l'any 1959, (Castells 1961), amb un mural fet per l'artista sabadellenc, Fidel Trias Pagès (1918-1971). Aquest artista ja havia pintat altres murals potser el primer va ser el que va realitzar a Sant Feliu del Racó, a la capella del Santíssim Sacrament, entre els anys 1953-55. En van seguir d'altres: el de la capella de la Santa Creu de Bellaterra, (1958), el del baptisteri de la Basílica de la Mercè de Barcelona, (1959), l'església de Sant Oleguer de Sabadell, (1960-1961), un altar de l'església Sant Vicenç de la Creu Alta, (1962); l'any 1963, va tornar a Sant Feliu del Racó per pintar l'altar major i va continuar l'any següent a la nau d'accés a la capella del Santíssim d'aquesta mateixa església, després l'altar major del Col·legi dels Salesians, Sant Josep i Maria Auxiliadora, de Barcelona, (1965-1966) i finalment la capella dels Màrtirs de l'església de Sant Genís de Vilassar, (1966). La obra és àmplia i es pot seguir l'evolució del seu llenguatge, només comparant les dues de Sant Feliu del Racó, l'absis del Santíssim i l'altar major, on ja es pot veure una gran evolució, que passa d'una figuració molt realista i completament adaptada al marc arquitectònic, en el Santíssim, fins a una figuració totalment lliure i estilitzada, feta amb una pinzellada plana i uniforme,

32. Presbiteri amb els murals d'en Fidel Trias Pagès. Fot. josep m masagué.

33. Mural del mur esquerre. Predicació i miracles de Sant Llorenç. Fot. josep m masagué.

34. Mural del mur dret. Martiri de Sant Llorenç a la graella. Fot. josep m masagué.

35 - 36 - 37. Detall dels tres registres de la franja que ressegueix la fornícula de Sant Llorenç pel costat de migdia. Són sants de devoció local, el primer, situat dalt de tot, és el màrtir sant Climent, papa, el segon, en el mig, són els màrtirs sant Sebastià i sant Feliu, i el tercer, a nivell del sòl, sant, Roc i sant Isidre, a nivell del sòl. Fot. josep m masagué.

38. Creu amb la representació zoomorfa dels quatre evangelistes de dalt la volta. Fot. josep m masagué.

que prescindeix del marc arquitectònic, com tampoc pretén integrar les figures amb el fons que en general el deixa amb un tractament neutre, en la nau d'accés al Santíssim i en l'altar major. A mig camí d'aquest procés s'ha d'incloure les pintures de l'altar major de Sant Llorenç, amb imatges que encara s'integren en un fons de tipus paisatgístic, força esquemàtic, com imatges que es presenten en un estat ingràvid.

Les pintures ocupen les murs laterals i la volta del tram que es correspon amb l'absis i una franja que dóna la volta al mur frontal i que deixa a la vista un mur de pedra que aïlla la fornícula del Sant Patró que se situa al centre, solució per cert, la de la pedra vista, molt poc reeixida. Els personatges de la franja venen representats, com en l'altar major de Sant Feliu, en l'aire, com si estiguessin suspesos, i en canvi els dels plafons laterals tenen una part superior descriptiva on es representen els personatges integrats en un paisatge, -en un s'hi representa la Mola-, i la part inferior una fila d'àngels posats de cara i suspesos en l'aire. Tant la figuració com el traç d'aquest mural tenen les mateixes característiques que el de Sant Feliu, on podem destacar l'emfasització de la línia mitjançant la utilització d'una paleta de colors mínima, en la qual dominen les tonalitats fredes, blau i gris, però amb petits tocs de color groc-ocre i mangra. El material que va utilitzar en aquests murals no és el dels murals clàssics, el tremp d'ou, sinó que va experimentar amb la pintura plàstica amb un resultat força aconseguit.

El repertori podria ser extret d'un retaule gòtic o barroc, però que aquí s'estén per tots els murs de l'absis, tot se centra a l'entorn de la imatge en volum de Sant Llorenç, flanquejada per les escenes del murs laterals on es representa la vida i martiri del sant. En el de l'esquerra, la predicació i miracles i en el de la dreta, el martiri a la graella. Totes dues escenes es mostren amb una protecció simbòlica d'un estol d'àngels a la part inferior. A la franja que envolta el Sant, s'hi representen els sants de la devoció local que, en els retaules se situen generalment a la part de sota, en la predel·la. A dalt de tot, una mà amb una corona de llorer i al mig de la volta, sobre un blau potent, s'hi representa una creu grega daurada envoltada pels quatre evangelistes en la seva figuració zoomorfa.

39. Esbós de l'escena amb els quatre evangelistes, pintada en el timpà de l'accés al lateral del presbiteri de de la nau de migdia. Fot. josep m masagué.

40. Pintura definitiva corresponent a l'esbós. Fot. josep m masagué.

41. Esbós d'una escena amb quatre apòstols, pintada en el timpà de l'accés al lateral del presbiteri des de la nau de tramuntana. Fot. josep m masagué.

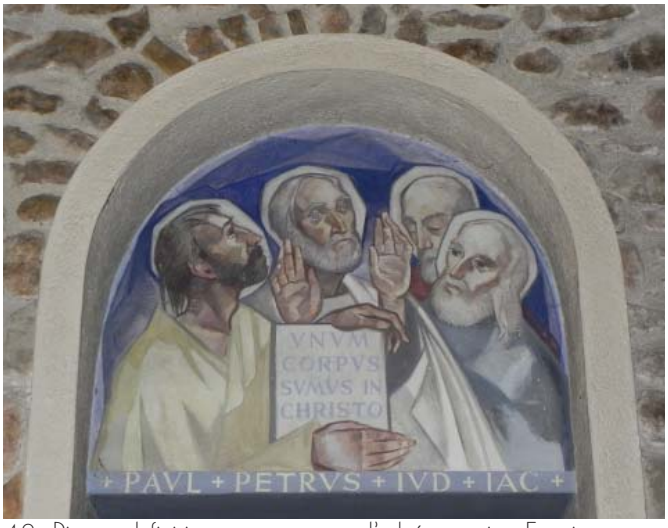

42. Pintura definitiva corresponent a l'esbós anterior. Fot. josep m masagué.

43 - 44 - 45. Detall dels tres registres de la franja que ressegueix la fornícula de Sant Llorenç pel costat de tramuntana. Són sants de devoció local, el primer és el de dalt de tot, és sant Esteve, diaca i màrtir, el segon, és al mig, i hi ha les màrtirs santa Filomena, verge, i santa Llúcia de Siracusa, i el tercer, és el que és a nivell del sòl, hi ha el bisbe sant Antoni Mª Claret i el franciscà sant Antoni de Pàdua. Fot. josep m masagué.

LLEGENDA

- SEGLES XV-XVI
- SEGLES XVII-XVIII
- SEGLE XVIII
- SEGLE XIX
- SEGLE XX

PLANTA - PIS1
SOBRE SAGRISTIA

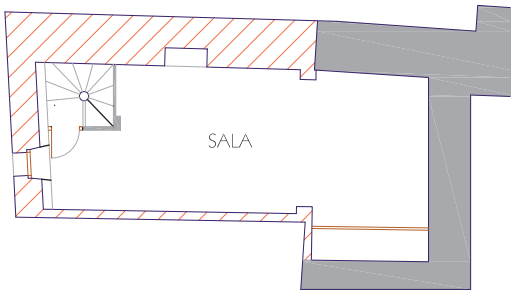

PLANTA -1
ACCÉS PER SOTA
LA SAGRISTIA

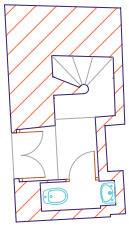

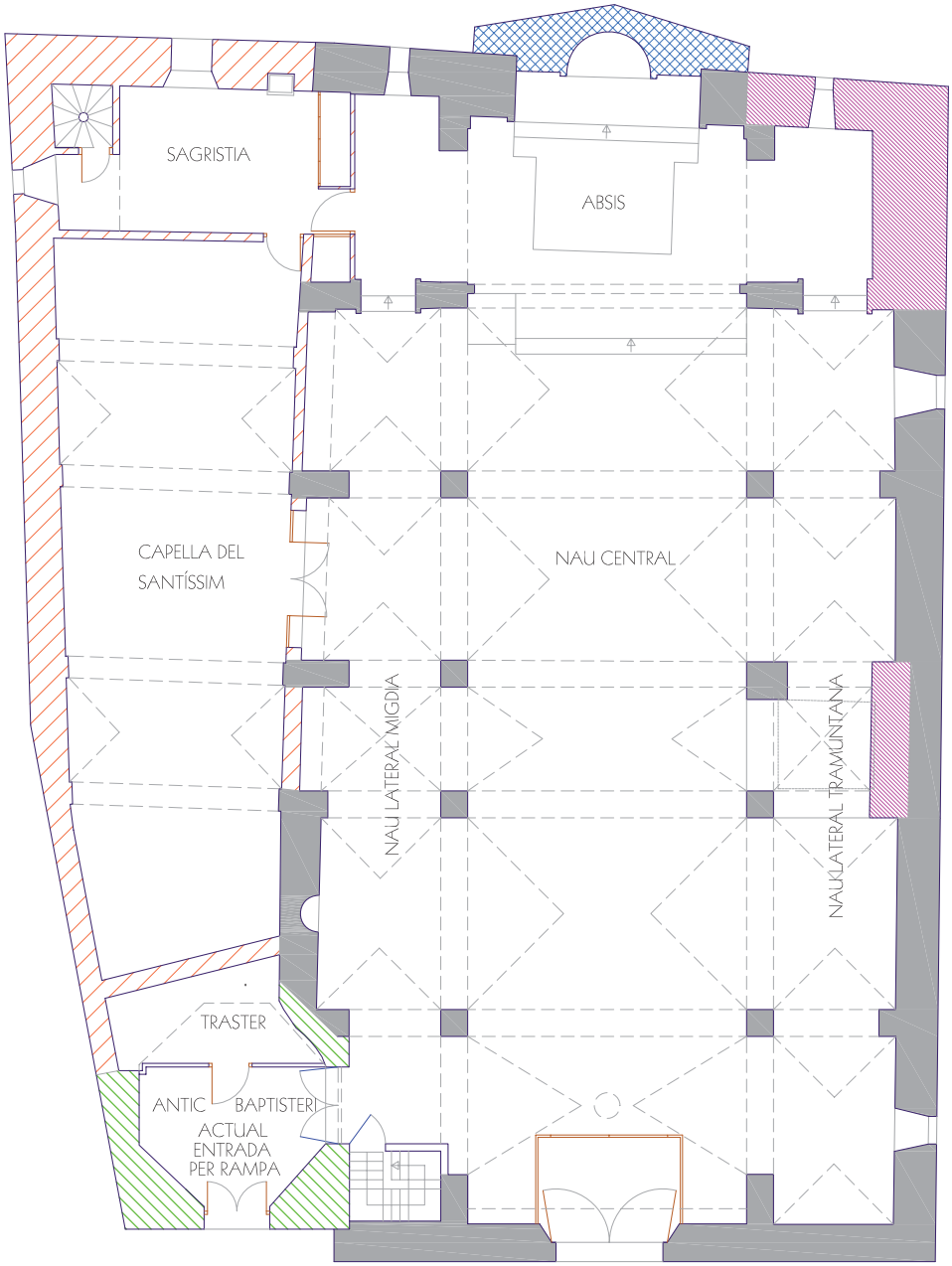

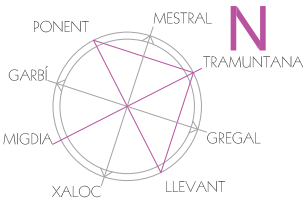

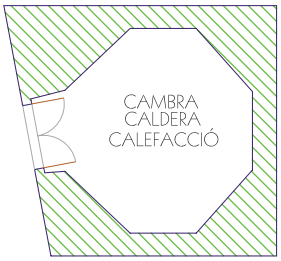

PLANTA -1
CAMBRA CALEFACCIÓ

PLANTA BAIXA

0 1 2 5 10 m.

JULIOL 2011

C. DEL PARE SALLARÈS, 123 - 08201 SABADELL
Tel. 937268206 jmmasque@coac.cat

ESGLÉSIA DE SANT LLORENÇ
CARRER DE LA RECTORIA, 2
SANT LLORENÇ SAVALL VALLÈS OCCIDENTAL

LLEGENDA

- SEGLES XV-XVI
- SEGLES XVII-XVIII
- SEGLE XVIII
- SEGLE XIX
- SEGLE XX

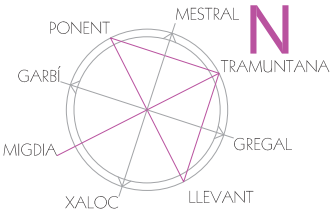

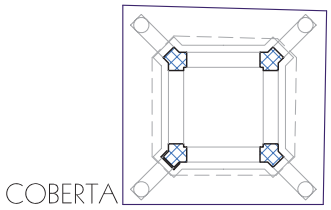

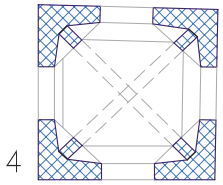

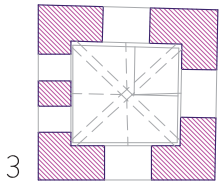

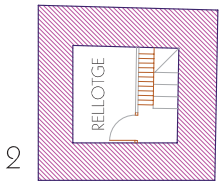

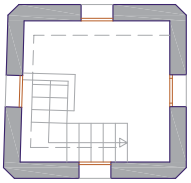

PLANTA 2 COMUNIDOR

PLANTES CAMPANAR

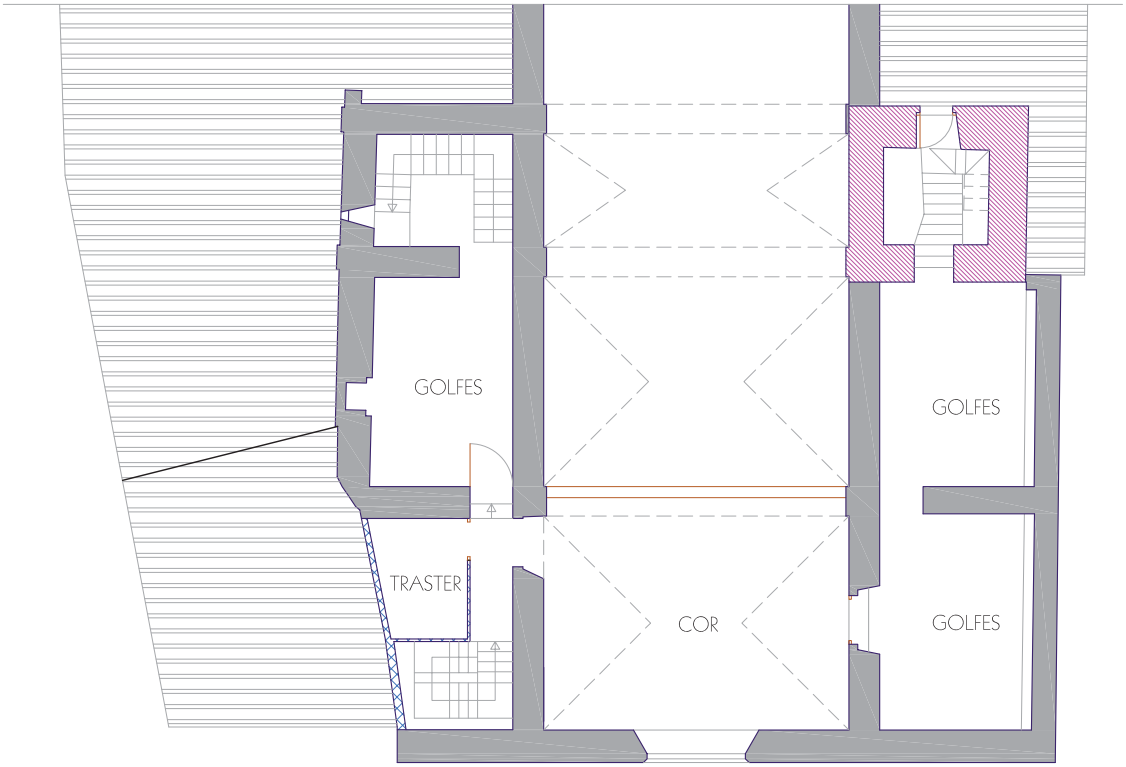

PLANTA COR, GOLFES i 1 CAMPANAR I COMUNIDOR

0 1 2 5 10 m.

JULIOL 2011

C. DEL PARE SALLARÈS, 123 - 08201 SABADELL
Tel. 937268206 jmmasaque@coac.cat

ESGLÉSIA DE SANT LLORENÇ

CARRER DE LA RECTORIA, 2

SANT LLORENÇ SAVALL VALLÈS OCCIDENTAL

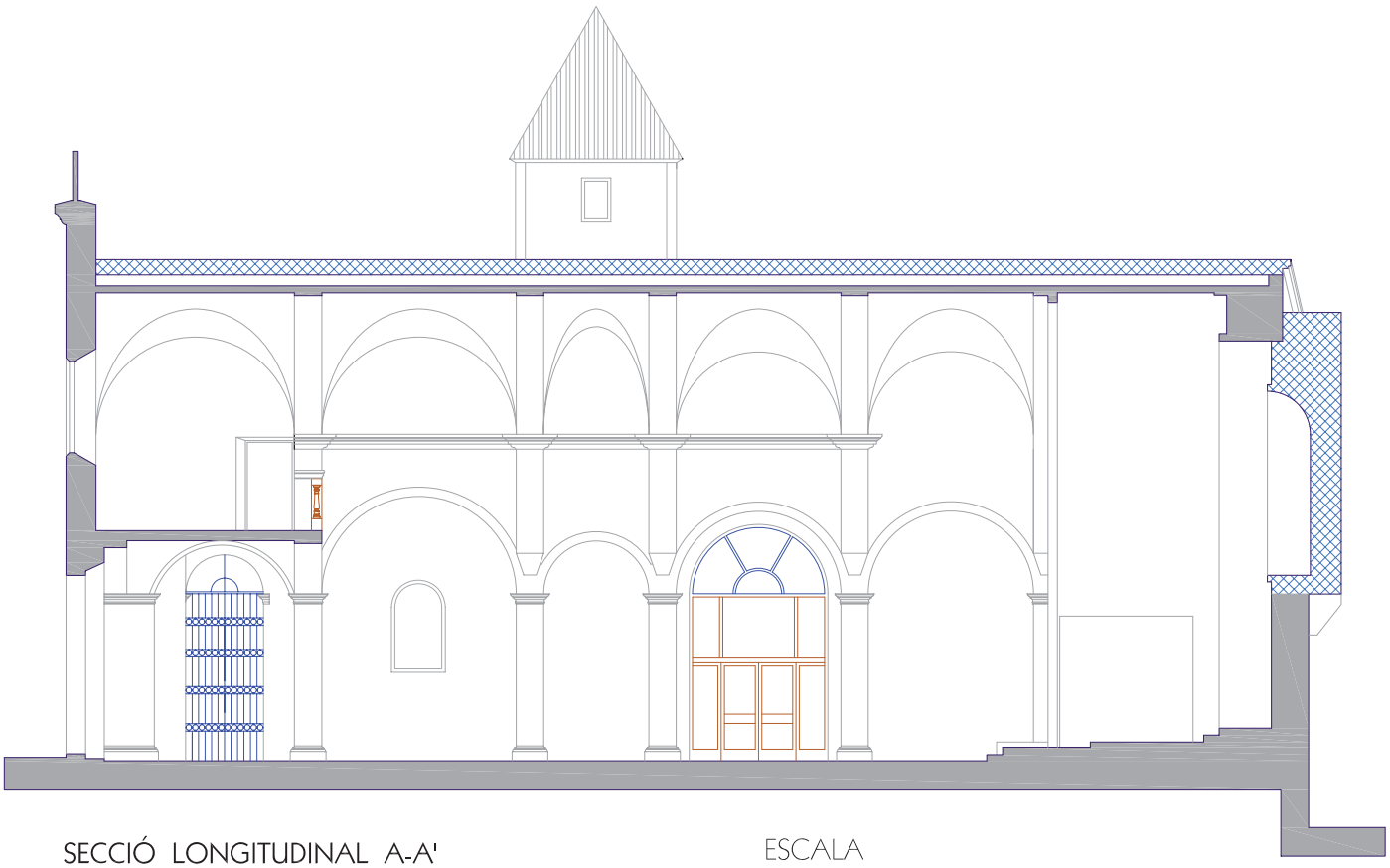

SECCIÓ LONGITUDINAL A-A'

ESCALA

0 1 2 5 10 m

JULIOL 2011

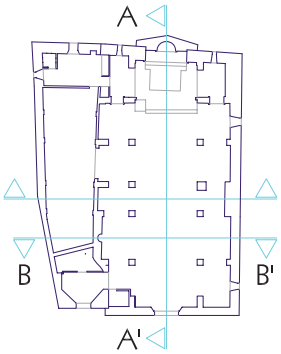

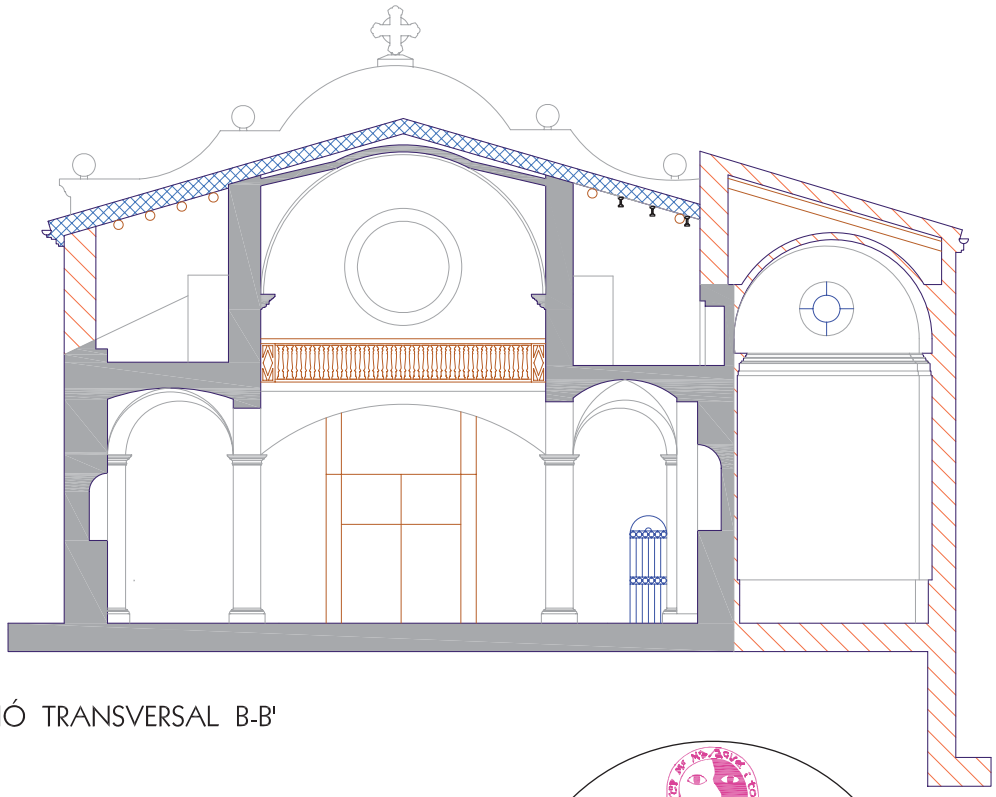

SECCIÓ TRANSVERSAL B-B'

C. DEL PARE SALLARÈS, 123 - 08201 SABADELL
Tel. 937268206 jmmasaque@coac.cat

ESGLÉSIA DE SANT LLORENÇ

CARRER DE LA RECTORIA, 2

SANT LLORENÇ SAVALL VALLÈS OCCIDENTAL

SECCIÓ TRANSVERSAL C-C'

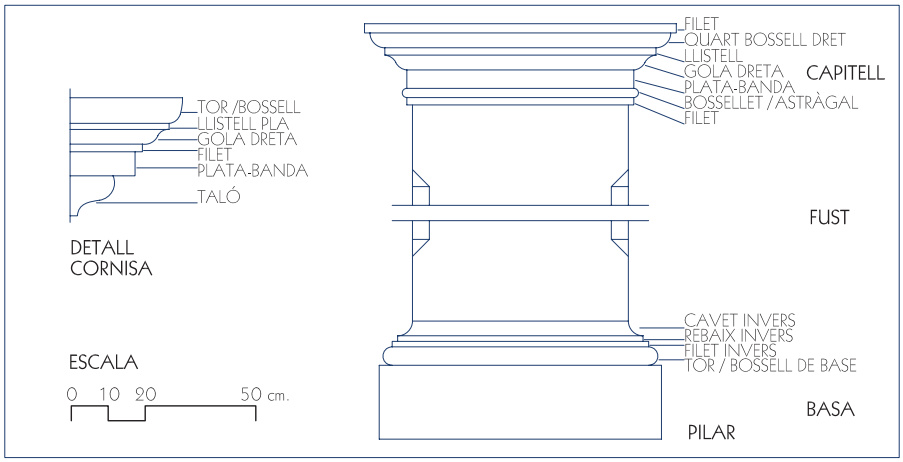

DETALLS CORNISA i PILARS

C. DEL PARE SALLARÈS, 123 - 08201 SABADELL
Tel. 937268206 jmmasague@coac.cat

ESGLÉSIA DE SANT LLORENÇ

CARRER DE LA RECTORIA, 2

SANT LLORENÇ SAVALL VALLÈS OCCIDENTAL

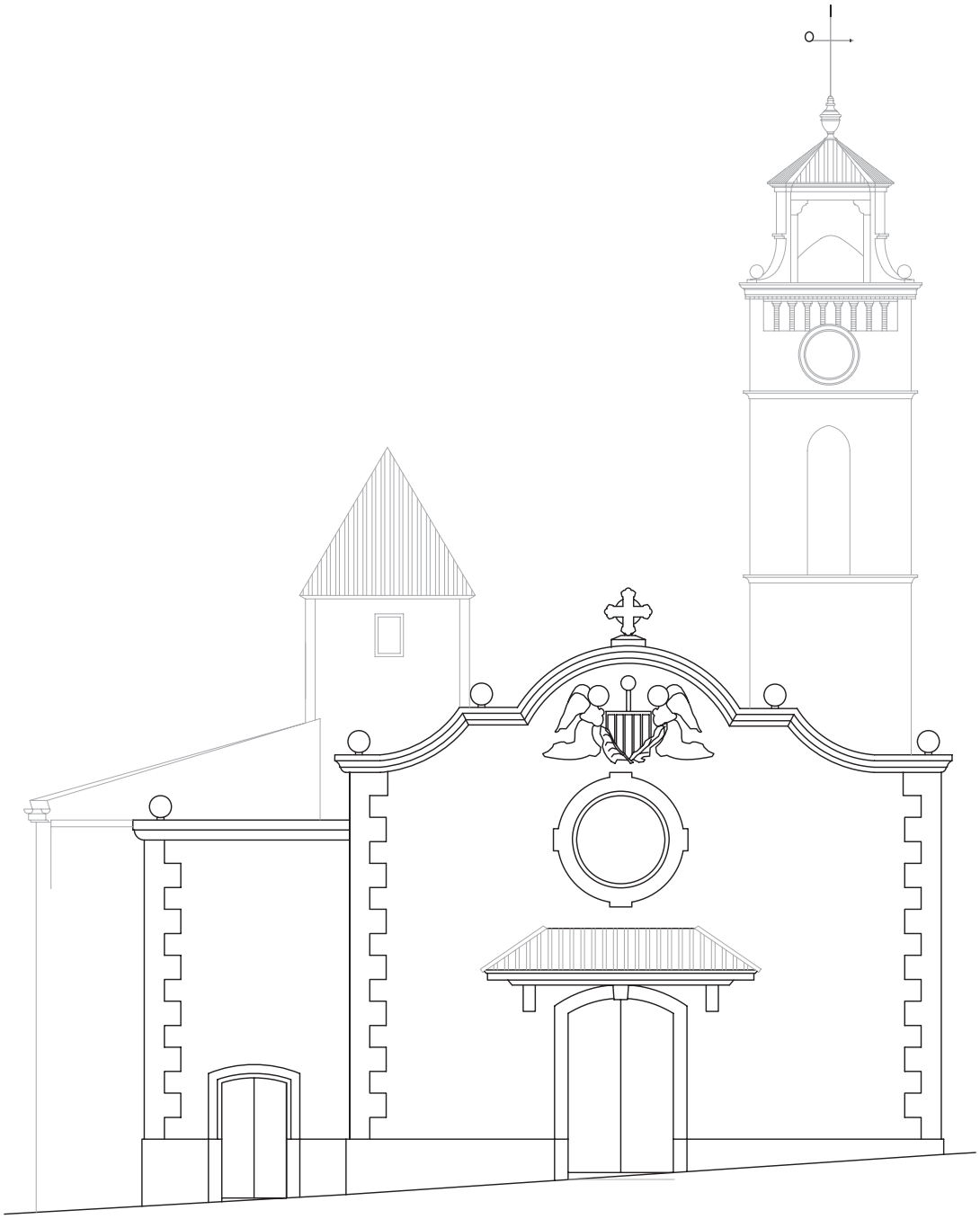

FAÇANA DE LLEVANT

0 1 2 5 10 m.

JULIOL 2011

C. DEL PARE SALLARÈS, 123 - 08201 SABADELL
Tel. 937268206 jmmasague@coac.cat

ESGLÉSIA DE SANT LLORENÇ

CARRER DE LA RECTORIA, 2

SANT LLORENÇ SAVALL VALLÈS OCCIDENTAL

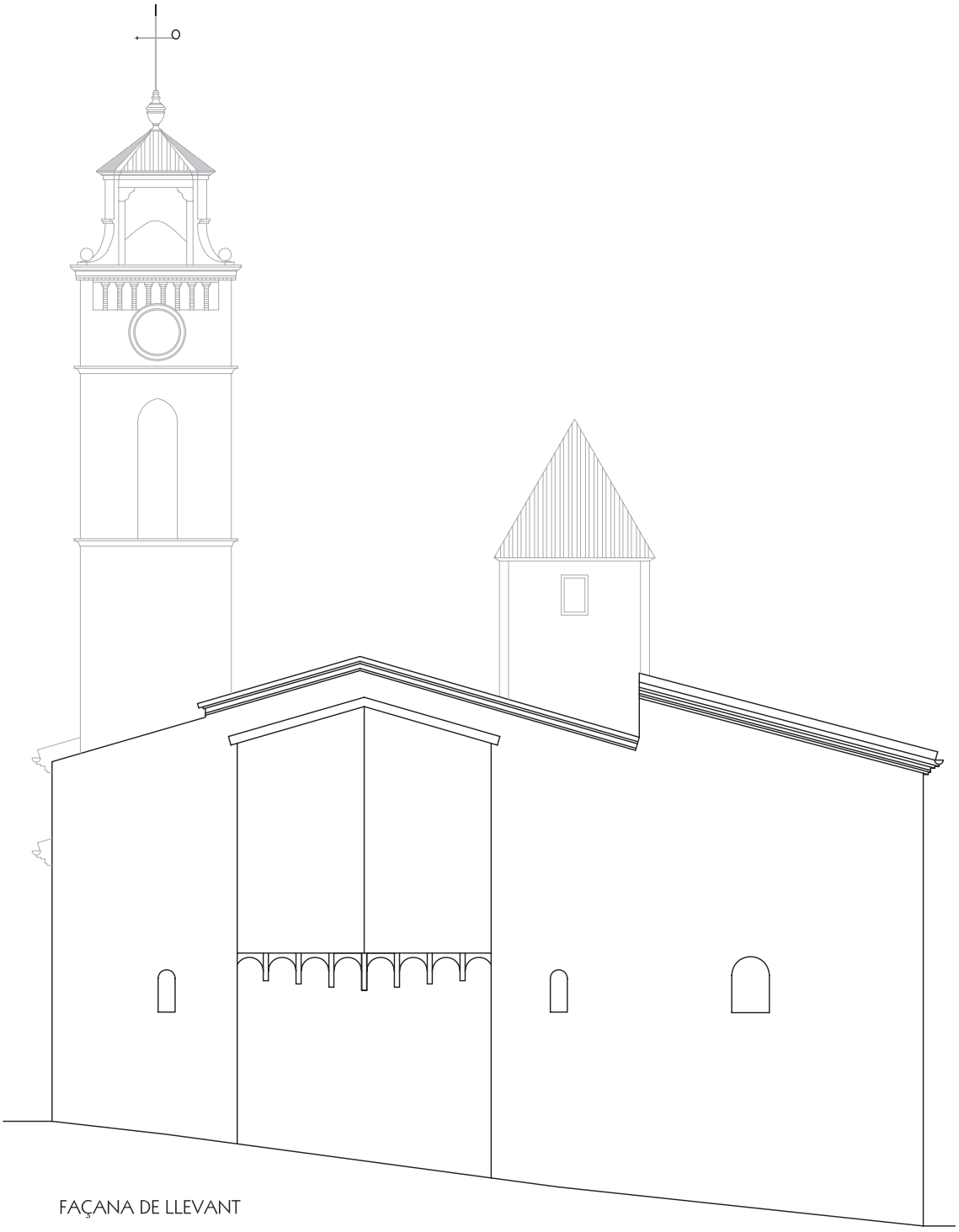

FAÇANA DE LLEVANT

0 1 2 5 10 m.

JULIOL 2011

C. DEL PARE SALLARÈS, 123 - 08201 SABADELL
Tel. 937268206 jmmasague@coac.cat

ESGLÉSIA DE SANT LLORENÇ

CARRER DE LA RECTORIA, 2

SANT LLORENÇ SAVALL VALLÈS OCCIDENTAL

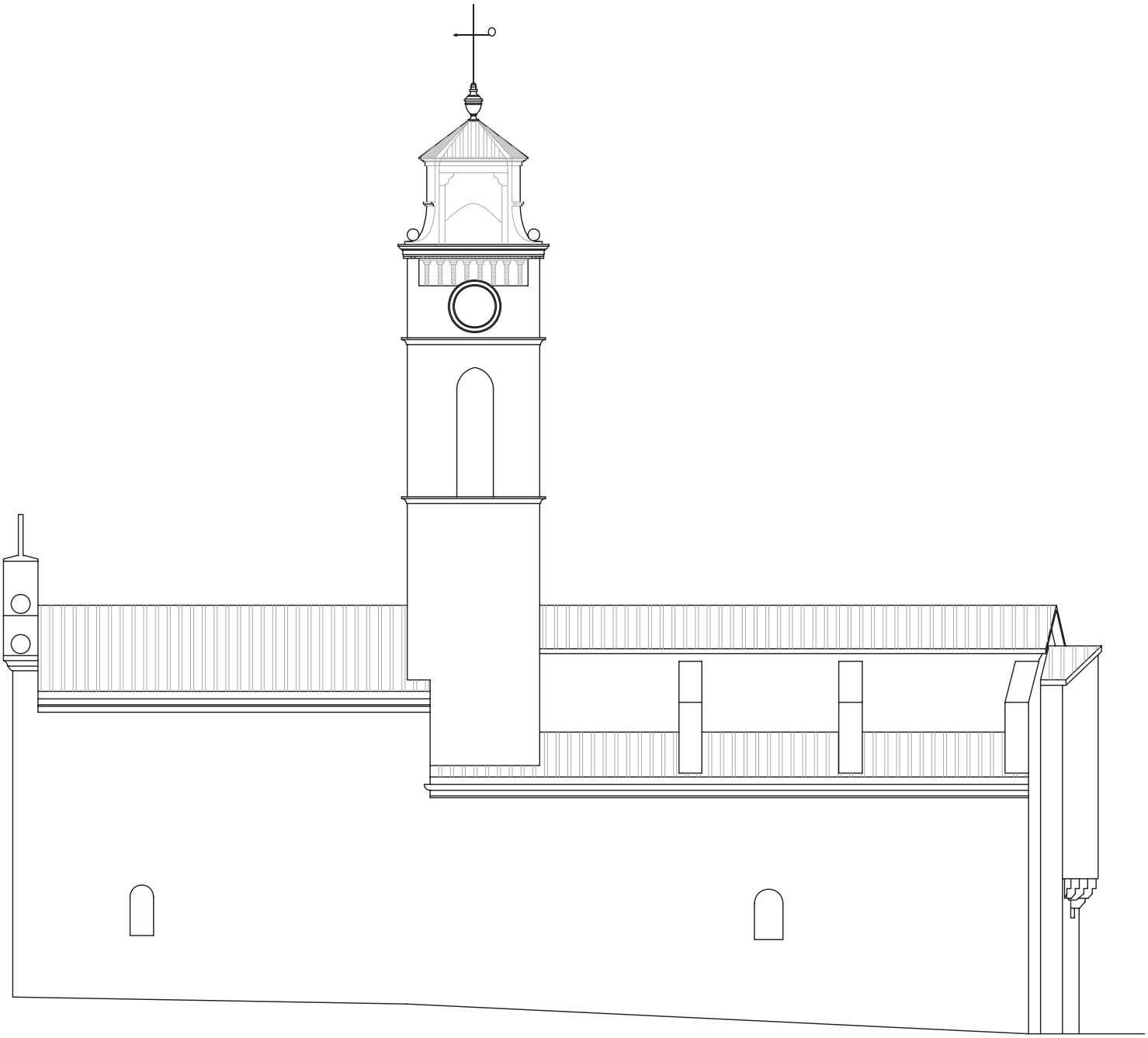

FAÇANA DE TRAMUNTANA

0 1 2 5 10

JULIOL 2011

C. DEL PARE SALLARÈS, 123 - 08201 SABADELL
Tel. 937268206 jmmasague@coac.cat

ESGLÉSIA DE SANT LLORENÇ

CARRER DE LA RECTORIA, 2

SANT LLORENÇ SAVALL VALLÈS OCCIDENTAL